

Alina Szepelska

Bariery przedsiębiorczości kobiet zamieszkujących obszary wiejskie

Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego 28, 290-300

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BARIERY PRZEDSIĘBIORCZOŚCI KOBIE ZAMIESZKUJĄCYCH OBSZARY WIEJSKIE

THE ENTERPRISES' BARRIERS OF FEMALES FROM THE RURAL AREAS

Wstęp

Przedsiębiorczość kobiet zamieszkujących obszary wiejskie ma określoną specyfikę. W Europie przeciętnie jedno na pięć gospodarstw prowadzonych jest przez kobietę. W 2000 roku, w krajach Unii Europejskiej, w rolnictwie na stałe lub tymczasowo pracowało 13,7 mln osób, z tego 12,2 mln to członkowie rodzin, wśród których 38 proc. stanowiły kobiety¹. Generalnie, w krajach Unii Europejskiej aktywność zawodowa kobiet jest niższa na obszarach wiejskich niż na obszarach zurbanizowanych. Najwyższy wskaźnik aktywności kobiet z obszarów wiejskich występuje w Szwecji (68,7 proc.), zaś najniższy charakteryzuje Włochy (45,4 proc.). Polska pod tym względem, ze wskaźnikiem 51,5 proc., zajmuje 12. miejsce – za Bułgarią i przed Słowacją. Przy czym warto dodać, że Polska charakteryzuje się stosunkowo wysokim wskaźnikiem samozatrudnienia kobiet. Z danych Eurostatu wynika, że blisko co piąta Polka pozostawała w 2010 roku na samozatrudnieniu. W związku z faktem, że kobiety w coraz większym stopniu dążą do podjęcia pracy poza rolnictwem, rozpatrują zakładanie własnych firm², warto zastanowić się, jak zwiększać przedsiębiorczość kobiet zamieszkujących obszary wiejskie. Jedną z możliwości może być niwelowanie barier utrudniających aktywność ekonomiczną mieszkanek terenów wiejskich.

* adiunkt w Instytucie Przedsiębiorczości Państwowej Wyższej Szkoły Informatyki i Przedsiębiorczości w Łomży.

¹ Raport z badania *Sytuacja kobiet w rolnictwie i na obszarach wiejskich. Specyfika, standardy, parytety* (2012), badanie opracowane na zlecenie MRiRW zrealizowało konsorcjum firm w składzie: Konsorcjum Badawcze Focus Group Albert Terelak, Centrum Rozwoju Społeczno Gospodarczego Sp. z o.o.

² J. Rawicka, *Rola kobiet w aktywizacji i wielofunkcyjnym rozwoju obszarów wiejskich*, Warszawa 2005.

Podstawową barierą rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich w Polsce jest słabość otoczenia zewnętrznego, ułatwiającego zakładanie i funkcjonowanie małych i średnich przedsiębiorstw MSP. Do głównych barier rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich zaliczyć również można obowiązujące przepisy prawa, niski poziom kapitału społecznego czy utrudnienia w dostępie do kapitału³.

Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich

Przedsiębiorczość na wsi postrzegana jest jako sposób na pobudzanie do działania i źródło dodatkowego dochodu, możliwość uniezależnienia się od pomocy społecznej, poprawa jakości i podniesienie poziomu życia rolników, ich rodzin, pozostałych mieszkańców wsi i wiejskich społeczności.

Zgodnie z kompleksową definicją *Encyklopedii agrobiznesu*, przedsiębiorczość można traktować jako postawę lub jako proces. Jako postawa, przedsiębiorczość jest cechą jednostek ludzkich i polega na skłonności do podejmowania nowych działań, ulepszania istniejących elementów środowiska, na twórczo aktywnej postawie wobec otaczającej tę jednostkę rzeczywistości. Jako proces, przedsiębiorczość polega na powstawaniu i rozwoju jednostek przedsiębiorczej działalności gospodarczej. W ogólnym pojęciu **przedsiębiorczość obejmuje indywidualną postawę, aktywną i oddziałującą na rzeczywistość oraz ogólne zjawisko, które przyczynia się do ulepszania istniejących zasobów gospodarczych oraz funkcjonujących na ich bazie struktur społeczno-ekonomicznych**⁴.

Ocena poziomu aktywności ekonomicznej ludności mieszkającej na wsi, przy zastosowaniu kluczowych wskaźników (współczynnik aktywności zawodowej, wskaźnik zatrudnienia, stopa bezrobocia), wskazuje na mniej korzystną sytuację na wsi niż w miastach. W 2011 roku wskaźnik aktywności zawodowej na wsi wyniósł 51,5 proc. wobec 54,4 proc. w miastach. Wskaźnik zatrudnienia kształtował się odpowiednio na poziomie 44,4 proc i 47,7 proc. W latach 2009–2011 wskaźnik zatrudnienia na wsi zmniejszył się z 50,8 proc. do 50,5 proc., podczas gdy w miastach wzrósł z 50,2 proc. do 50,7 proc. Od kilku lat obserwowane są korzystniejsze tendencje zmian wskaźników zatrudnienia ludności bezrolnej, niż związanej z gospodarstwem rolnym. Na taki obraz statystyki obszarów wiejskich wpływać może ukryte bezrobocie oraz wyższe zagrożenie ubóstwem. Osoby z niższym wykształceniem może bowiem cechować mniejsza mobilność i gorsze dopasowanie do zmian rynku pracy, przy równoczesnej gotowości do podjęcia pracy na gorszych warunkach⁵.

Wskaźnik bezrobocia ogółem w Polsce w latach 2002–2011 charakteryzował trend spadkowy, niemniej od rozpoczęcia kryzysu gospodarczego w 2008 roku

³ Badania jakościowe przeprowadzone przez EFRWP wśród przedsiębiorców działających na terenach wiejskich, realizowane w województwach małopolskim i mazowieckim, w marcu 2011 r.

⁴ *Encyklopedia agrobiznesu*, Warszawa 1998, s. 634.

⁵ Projekt Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014–2020 (PROW 2014–2020), Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2014, s. 14.

notowany był jego wzrost. W 2011 roku stopa bezrobocia na wsi wyniosła 13,9 proc. wobec 12,4 proc. w miastach. Wśród bezrobotnych 40 proc. stanowili mieszkańcy obszarów wiejskich, przy czym od 2002 roku obserwuje się trend wzrostowy tego zjawiska. Tempo wzrostu liczby bezrobotnych na wsi było większe wśród ludności użytkującej gospodarstwo rolne niż wśród ludności bezrolnej. Większość bezrobotnych na wsi to osoby w bezrolnych gospodarstwach domowych – chociaż ich odsetek się zmniejszył⁶.

Przedsiębiorczość wiejska związana jest bezpośrednio z niską siłą nabywczą ludności, która w dużym stopniu utrzymuje się ze źródeł o niskich dochodach. Obszary przeważająco wiejskie w latach 2004–2011 wypracowały około 28 proc. PKB Polski. PKB na osobę na tych obszarach w 2011 roku stanowił 49 proc. tego wskaźnika dla obszarów przeważająco miejskich. Wartość dodana brutto na pracującego na wsi stanowiła 65 proc. tej wartości w miastach. W latach 2006–2012 średni miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwach domowych na wsi, z niewielkimi zmianami, kształtował się na poziomie 71 proc. dochodów uzyskiwanych w miastach⁷. Zgodnie z badaniem „Diagnoza społeczna 2011” przeciętne dochody netto gospodarstwa domowego na wsi, w marcu 2011 roku, wynosiły 2818,17 zł. W przeliczeniu na osobę oznacza to 969 zł, czyli około 50 proc. wysokości dochodów mieszkańców dużych miast (ponad 500 tys. mieszkańców), 69 proc. dochodów mieszkańców miast 100–500 tys. i 78 proc. dochodów miast do 100 tys. Oczywiście istniejące dysproporcje tłumaczyć można częściowo niższymi kosztami życia na wsi. W efekcie, mieszkańcy wsi, w tym rolnicy, obok rencistów i osób utrzymujących się z niezarobkowych źródeł (np. w ramach opieki społecznej), są w największym stopniu dotknięci ubóstwem. W latach 2006–2012 odsetek osób zagrożonych ubóstwem skrajnym i mieszkających na wsi kształtował się na poziomie 2–3-krotnie wyższym niż w miastach, a odsetek wśród rolników był 3–5-krotnie wyższy niż pracujących na własny rachunek⁸.

Wskaźnik przedsiębiorczości obliczany jako liczba podmiotów na 1000 mieszkańców w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców jest niemal dwukrotnie mniejsza niż w miastach (63 na wsi, 121 w miastach). Na przestrzeni ostatnich lat obserwuje się istotny wzrost liczby podmiotów gospodarczych działających na obszarach wiejskich. Według rejestru REGON w 2001 r. zarejestrowanych na nich było około 700 tys. podmiotów, a w 2009 r. ponad 930 tys., co stanowi około 1/4 ogółu podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w Polsce. Znamienna jest również struktura organizacyjna wiejskich przedsiębiorstw, których aż 84 proc. stanowią osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą (w mieście odpowiednio 74 proc.). Jeżeli chodzi o rozmiary firm działających na wsi, to 97 proc. z nich należy do grupy mikroprzedsiębiorstw (do 9 pracowników). Preferowane typy działalności gospodarczej na obszarach wiejskich to przede wszystkim przedsiębiorstwa zajmujące się handlem. Związane jest to z potrzebą zaopatrzenia ludności wiejskiej w pod-

⁶ Ibidem, s. 15.

⁷ Ibidem.

⁸ J. Czapiński, T. Panek, *Diagnoza społeczna 2011. Warunki i jakość życia Polaków*, Warszawa 2011, s. 3–8.

stawowe artykuły oraz żywność. Kolejną kategorią dość licznie reprezentowaną są firmy budowlane oraz zajmujące się przetwórstwem. Warto zwrócić również uwagę na, znajdujące się na dalszej pozycji, firmy z branż: rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo. Są to głównie jednostki prowadzące produkcję artykułów żywnościowych, jednak nie w formie gospodarstwa rolnego, lecz przedsiębiorstwa.

Wysoki odsetek zatrudnienia w rolnictwie, powiązany z małą powierzchnią gospodarstw rolnych, wysokim poziomem bezrobocia oraz niskim stopniem urbanizacji województwa, jest przyczyną tego, że przedsiębiorstwa na terenach wiejskich to przede wszystkim mikroprzedsiębiorstwa funkcjonujące w tradycyjnych dziedzinach, takich jak: drobny przemysł, usługi, handel czy budownictwo⁹. Są to w przeważającej liczbie małe firmy rodzinne, w których zatrudniani są przede wszystkim członkowie rodzin. Ogólnie powiedzieć można, że na wsi dominują formy działalności niewymagające dużych nakładów kapitału oraz zaawansowanych technologii czy *know-how* oraz te silnie związane z samą produkcją rolną¹⁰.

Z analizy danych statystycznych wynika, że kobiety rzadziej niż mężczyźni podejmują pracę czy działalność dodatkową poza gospodarstwem, przy czym widoczne jest tutaj zróżnicowanie regionalne. Jak wynika z przygotowanego na zlecenie Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi badania „Sytuacja kobiet w rolnictwie i na obszarach wiejskich. Specyfika, standardy, parytety i oczekiwania”, z jednej strony w województwie pomorskim nie widać różnicy w korzystaniu ze wsparcia pomiędzy płciami, z drugiej w województwie łódzkim w ramach tego działania nie występuje żadna reprezentacja kobiet. Z badania wynika również, że kobiety częściej niż mężczyźni podejmują działalność w usługach turystycznych i komunalnych. Taką samą aktywność kobiet i mężczyzn zanotowano natomiast w przypadku tworzenia firm doradczych, świadczących usługi rachunkowe czy informatyczne, a także w usługach transportowych oraz działalności opartej na przetwórstwie produktów rolnych lub jadalnych produktów leśnych. Dane monitoringowe zaprezentowane w raporcie „Ocena średniookresowa programu rozwoju obszarów wiejskich na lata 2007–2013” wskazują, że odsetek kobiet wśród beneficjentów kształtuje się na poziomie około 20 proc. Najwięcej kobiet korzystających z programu rozwój obszarów wiejskich zanotowano w województwach: pomorskim (50 proc.), śląskim (49,1 proc.), warmińsko-mazurskim (35,3 proc.), wielkopolskim (28,9 proc.) i mazowieckim (28,3 proc.). Najmniej – w małopolskim (4,8 proc.), podkarpackim (10 proc.) i podlaskim (11,1 proc.). Większość kobiet skorzystała dotychczas z dotacji na modernizację gospodarstw rolnych. Istotnym jest, że beneficjentki deklarowały w przyszłości korzystanie z dotacji na rozwijanie działalności pozarolniczej. Ponadto, mimo że dotychczas ankietowane kobiety rzadko korzystały z dotacji na rozpoczęcie i rozwój własnej działalności gospodarczej, z ich deklaracji wynika, że w przyszłości chętnych na wsparcie w ramach tego działania może być ponad dwukrotnie więcej. Spośród ankietowanych 7,6

⁹ B. Kożuch, *Zachowania przedsiębiorcze małych firm*, w: B. Piasecki (red.): *Przedsiębiorczość i rozwój małych i średnich przedsiębiorstw w XXI wieku*, Łódź 2002.

¹⁰ *Charakterystyka obszarów wiejskich w 2005 roku* (2006), GUS Urząd Statystyczny w Olsztynie, Olsztyn, s. 85.

proc. skorzystało dotychczas z tego działania, ale zainteresowanych staraniem się o środki w tym zakresie w przyszłości jest blisko 19 proc. Jak pokazują wyniki wywiadów, wpływ programu rozwoju obszarów wiejskich przekłada się przede wszystkim na zadowolenie z sytuacji materialnej oraz z życia na wsi. Kobiety twierdzą, że dzięki wsparciu poprawiła się ich sytuacja materialna – zwiększył się dochód ich gospodarstw domowych. Ponadto ponad połowa beneficjentek czuje się bardziej zadowolona z życia na wsi, a praca w gospodarstwie rolnym sprawia im więcej przyjemności. Autorzy badania zwracają jednak uwagę na to, że PROW w znacznie mniejszym stopniu przyczynił się do wzrostu żeńskiej przedsiębiorczości w porównaniu z wpływem, jaki wywarł na intensyfikację życia społeczno-kulturalnego kobiet na wsi¹¹.

Barierzy przedsiębiorczości kobiet z obszarów wiejskich

Na rozwój małych i średnich przedsiębiorstw zlokalizowanych na terenach wiejskich wpływa wiele czynników (mikroekonomicznych i makroekonomicznych). Według Eugeniusza Niedzielskiego¹² czynniki te są ze sobą powiązane i można je podzielić na kilka kategorii, m.in. na: zewnętrzne (występujące w całej gospodarce, np.: ogólny stan i tendencje wzrostu gospodarczego kraju, stabilność waluty, poziom popytu i podaży zarówno na rynkach krajowych, jak i zagranicznych itp., a także o charakterze lokalnym, jak: położenie gminy, stan infrastruktury, sytuacja społeczno-zawodowa, poziom bezrobocia, dochody gmin i jej mieszkańców, aktywność samorządów, władz gmin i mieszkańców) oraz wewnętrzne (związane głównie z wielkością majątku firmy, zdolnością do wdrażania innowacji, poziomem wykształcenia itp.). Z punktu widzenia rozwoju MŚP na czynniki te można spojrzeć pod kątem barier rozwoju. Przedsiębiorstwa mogą bowiem wykorzystać szanse pod warunkiem poradzenia sobie z ograniczeniami.

Barierzy prowadzenia działalności gospodarczej można zdefiniować jako takie uwarunkowania wewnętrzne i zewnętrzne środowiska biznesu, które osłabiają dynamikę powstawania nowych przedsiębiorstw, zmniejszają możliwości rozwoju firm istniejących lub przyspieszają upadanie drobnej przedsiębiorczości¹³.

Podstawową barierą rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich w Polsce, według badań EFRWP¹⁴, jest słabość otoczenia zewnętrznego, ułatwiającego zakładanie i funkcjonowanie małych i średnich przedsiębiorstw. Do głównych barier rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich zaliczono również:

¹¹ portalsamorzadowy.pl/http://www.fundusze-europejskie.pl/przedsiębiorcy/1,0,a,3761_jak-kobiety-rozwijaja-obszary-wiejskie.html.

¹² E. Niedzielski, *Przedsiębiorczość gospodarcza i bezrobocie na obszarach wiejskich*, Olsztyn, 2000, s.37, 47.2

¹³ J. Sawicka, *Psychologiczne uwarunkowania przedsiębiorczości kobiet*, w: *Aktywizacja zawodowa kobiet wiejskich poprzez rozwój drobnej przedsiębiorczości*, Warszawa 2000.

¹⁴ Badania fokusowe realizowane w województwach małopolskim i mazowieckim, w marcu 2011 r., przez Fundację Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej, wśród przedsiębiorców działających na terenach wiejskich.

a) Obowiązujące przepisy prawa – niezwykła drobiazgowość przepisów i ich niejasność oraz niedopasowanie przepisów do realiów funkcjonowania mikro firm na wsi. Ograniczanie władz gminnych wsparcia dla przedsiębiorców do budowy właściwej infrastruktury technicznej (dróg, sieci wodociągowo-kanalizacyjnej, przygotowania terenów pod inwestycje).

b) Niski poziom kapitału społecznego – głównie w sferze relacji przedsiębiorców z samorządami i poszczególnymi szczeblami administracji państwowej. Brak zaufania pomiędzy instytucjami, ale i mieszkańcami i władzami różnego szczebla.

c) Utrudnienia w dostępie do kapitału – ograniczone możliwości pozyskania finansowania bankowego, wynikające z braku zdolności kredytowej czy zabezpieczeń wymaganych przez banki.

Pewne czynniki zaliczane do barier organizacyjnych związane z brakiem informacji, doradztwa i edukacji nabierają znaczenia na obszarach wiejskich ze względu na słabszy na wsi niż w mieście rozwój infrastruktury technicznej i społecznej. Bariery związane z infrastrukturą, wymieniane przez przedsiębiorców-praktyków najczęściej to zły stan dróg i słaby rozwój sieci telekomunikacyjnej. Blisko 50 proc. powierzchni dróg na wsi stanowią drogi nieutwardzone, a pozostałe wymagają modernizacji lub kapitalnych remontów¹⁵. Znaczna liczba gmin położona jest poza siecią kolejową lub obsługiwana jest przez szlaki o bardzo niskich parametrach technicznych, przy równoczesnym braku dostatecznej integracji poszczególnych rodzajów transportu zbiorowego. Infrastruktura społeczna, mająca na celu zaspokajanie potrzeb socjalnych, oświatowych, bezpieczeństwa oraz kulturowych na obszarach wiejskich, wykazuje cechy niedoinwestowania i niedostosowania do istniejących potrzeb. Niedostateczny rozwój dotyczy szczególnie placówek służby zdrowia, placówek kulturalnych, turystycznych, jak również szkół.

Istotną barierę rozwoju przedsiębiorczości stanowią czynniki związane z wewnętrznym środowiskiem przedsiębiorców. Chodzi głównie o małą solidarność i dezintegrację środowiska przedsiębiorców, niechęć do podejmowania wspólnych inicjatyw i do kooperacji, czego skutkiem jest brak silnych organizacji reprezentujących interesy środowiska przedsiębiorców, szczególnie przedsiębiorców z obszarów wiejskich¹⁶. Średni wskaźnik gotowości do współpracy mierzony w skali 0–4 wynosi na wsi 1,69, podczas gdy w miastach powyżej 20 tys. mieszkańców – 1,82, powyżej 500 tys. – 2,11¹⁷.

Stan kapitału społecznego stanowi pochodną jakości kapitału ludzkiego i wynika z poziomu zaspokajania różnych kategorii potrzeb społecznych i ekonomicznych, występującego na danym obszarze. Bazując na statystykach powszechnie uważa się, że kapitał społeczny na polskiej wsi jest niski i zróżnicowany przestrzennie, chociaż trzeba podkreślić niedostatecznie precyzyjny podział prowadzonych w tym zakresie badań i gromadzonych statystyk z uwzględnieniem obszarów wiejskich.

¹⁵ *Sytuacja ekonomiczna polskiego rolnictwa po akcesji do Unii Europejskiej*, praca zespołowa pod kier. J. S. Zegara, IERiGZ 2009.

¹⁶ J. Sawicka, *Psychologiczne uwarunkowania przedsiębiorczości kobiet*, w: *Aktywizacja zawodowa kobiet wiejskich poprzez rozwój drobnej przedsiębiorczości*, Warszawa 2000.

¹⁷ Projekt Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014–2020 (PROW 2014–2020), s. 13.

Tylko co piąta organizacja pozarządowa zlokalizowana jest na wsi, a w sumie działa od 12–13 tys. zarejestrowanych organizacji. Pojawiają się jednak głosy, wskazujące na ostrożność w formułowaniu tego typu wniosków, wskazujące na tętniącą życiem wieś skupioną wokół 8 tys. organizacji związanych z Kościołem oraz 15 tys. ochotniczych straży pożarnych – ukryty kapitał społeczny¹⁸. Ocena kapitału ludzkiego w 2011 roku wskazywała na stosunkowo wysoki poziom kapitału społecznego mieszkańców wsi, który przejawiał się m.in. aktywnym udziałem w działaniach osi IV Leader PROW 2007–2013, która objęła swoim zasięgiem 90 proc. kraju, a liczba działających lokalnych grup działania (LGD), w czerwcu 2012 roku, wynosiła 336¹⁹.

Szczególną cechą zarówno zasobów kapitału ludzkiego, jak i społecznego jest ich specyfika właściwa dla danego obszaru. Interesujące wyniki badań w tym obszarze, prezentuje firma Manpower, w których okazało się, że we wszystkich krajach kobietom jest trudniej podejmować decyzje o założeniu własnej firmy z powodów kulturowych: kobiety mają niższe poczucie własnej wartości, mniejszą wiarę w powodzenie, więcej lęku przed porażką²⁰. Wcześniej barierą większego uczestnictwa kobiet w zarządzaniu i podejmowaniu decyzji był brak wykształcenia. Obecnie jednak dominację mężczyzn w sferze edukacji można uznać za ostatecznie zakończoną i to również na szczeblu szkolnictwa wyższego, w tym na takich prestiżowych kierunkach studiów, jak prawo, zarządzanie czy medycyna. Potwierdzają to dane statystyczne: w roku akademickim 2010/2011 kobiety stanowiły w Polsce 58,8 proc. ogółu studiujących osób.

Ocena kapitału ludzkiego w 2011 roku wskazuje na prawie o połowę większy odsetek ludności z wykształceniem wyższym, średnim zawodowym i ogólnokształcącym oraz policealnym w mieście niż na wsi. Na wsi pracujący i bezrobotni posiadali głównie wykształcenie zasadnicze zawodowe oraz policealne i średnie zawodowe. Na niskim poziomie, choć lepiej niż przeciętnie w UE, kształtuje się wykształcenie kierujących gospodarstwami rolnymi²¹. Na obszarach wiejskich w 2011 roku udział ludności z wyższym wykształceniem w liczbie ludności ogółem w wieku ponad 15 lat wynosił 10,4 proc. wobec 24,4 proc. w miastach. Z drugiej strony, obszary wiejskie cechowały się dużym udziałem ludności z wykształceniem zasadniczym zawodowym (30,5 proc. wobec 18,8 proc. w miastach) oraz gimnazjalnym i podstawowym (31,8 proc. wobec 24,3 proc. w miastach).

¹⁸ B. Fedyszak-Radziejowska, *Polska wieś po wejściu do Unii Europejskiej. Nareszcie u siebie*, http://www.portalwiedzy.pan.pl/images/stories/pliki/publikacje/acad_wer_full/01_08/str.%200811_fedyszak.pdf (dostęp: 20.07.2010).

¹⁹ Pracujący w gospodarstwach rolnych, PSR 2010, GUS.

²⁰ Badania przeprowadzone przez firmę ManpowerInc na populacji: 29 000 kierowników i dyrektorów w 33 krajach (*Women in Management...*).

²¹ Pracujący w gospodarstwach rolnych, PSR 2010, GUS.

Tabela 1

Poziom wykształcenia ludności w wieku 15 lat i więcej w Polsce (w proc.)

Poziom wykształcenia	Ogółem	Płeć		Miejsce zamieszkania	
		mężczyźni	kobiety	miasto	wieś
Wyższe	19,0	16,5	21,3	24,4	10,4
Policealne i średnie zawodowe	2,9	1,9	3,9	3,6	1,9
Średnie zawodowe	20,0	21,4	18,7	18,7	17,7
Średnie ogólnokształcące	10,6	7,9	13,0	13,0	7,7
Zasadnicze zawodowe	25,1	32,0	18,8	18,8	30,5
Gimnazjalne, podstawowe i niepełne podstawowe	22,4	20,4	24,3	24,3	31,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS (2012).

Mimo coraz lepszego wykształcenia, przedsiębiorcy działający na obszarach wiejskich nie potrafią skorzystać z proponowanej im pomocy. Wielu z nich przeraża również wizja formalności związanych z ubieganiem się o dotacje unijne czy startem do przetargu. Ponadto, wiejscy przedsiębiorcy nie widzą potrzeby prowadzenia analiz rynkowych czy zrzeszania się²².

Według E. Lisowskiej barierami dotyczącymi szczególnie kobiet w Polsce są:

- bariery edukacyjne,
- tradycyjna socjalizacja,
- bariery w dostępie do finansowania²³.

„Wieloaspektowa diagnoza sytuacji kobiet na rynku pracy” wskazuje natomiast na następujące bariery utrudniające aktywność ekonomiczną mieszkanek terenów wiejskich:

a) Bariery leżące po stronie rynku pracy. Najczęstszymi ograniczeniami zatrudniania kobiet na terenach wiejskich są: brak pracy i ofert zgodnych z zawodem kobiet, niskie wynagrodzenie, a pracodawcy częściej zatrudniają mężczyźni i młode kobiety.

b) Obciążenia rodzinno-zawodowe kobiet. Ponad połowa badanych kobiet widziała ograniczenia swojej aktywności zawodowej w pełnionych rolach rodzinnych i gospodarczych, co związane jest z występowaniem konieczności opieki nad dziećmi i innymi osobami w rodzinie lub/i pomocy w rodzinnym gospodarstwie rolnym.

c) Braki mieszkanek wsi. Badania potwierdziły ograniczone kwalifikacje kobiet, brak praktyki zawodowej, zły stan zdrowia, nieumiejętność poszukiwania pracy, świadomościowe bariery związane z obowiązkami roli w rodzinie i gospodarstwie oraz internalizacją segmentacji rynku pracy i feminizacji zawodów.

²² M. Kłodziński, *Mikroprzedsiębiorczość na obszarach wiejskich*, „Wieś i Rolnictwo” 2010, nr 2, s. 29.

²³ E. Lisowska, *Przedsiębiorczość kobiet w Polsce na tle krajów Europy Środkowej i Wschodniej*, „Monografie i Opracowania Szkoły Głównej Handlowej”, Warszawa 2001, nr 494, s. 86–93.

d) Bierność lub złe działania władz lokalnych. Występujące przeszkody w znalezieniu pracy mieszkanki wsi wynikają w głównej mierze z zaniechania działań lub złych działań władz lokalnych (gminnych i powiatowych) i instytucji. Dotyczy to głównie tworzenia nowych miejsc pracy, przyciągania inwestorów oraz środków pomocowych z zewnątrz.

e) Złe funkcjonowanie lokalnej administracji pracy, czyli powiatowych urzędów pracy. Powszechne są krytyczne opinie na temat rutynowych i mało skutecznych działań prowadzonych na rzecz bezrobotnych kobiet wiejskich przez powiatowe urzędy pracy.

f) Wieś i mieszkanki wsi są tematem wypartym z dyskursu na poziomie regionalnym, czego dowodem jest brak wizji i strategii regionalnych w zakresie polityki społecznej wobec kobiet wiejskich na rynku pracy.

g) Biurokratyczne trudności przy zakładaniu firmy, brak ludzi przedsiębiorczych, lokalnych liderów gospodarczych, którzy zainicjowaliby przedsięwzięcia gospodarcze, a także brak popytu na lokalnym rynku.

h) Brak promocji usług opiekuńczych i turystyki wiejskiej. Brak działań informacyjno-edukacyjnych o sektorze usług opiekuńczych i turystyce wiejskiej – perspektywicznych obszarów aktywności ekonomicznej kobiet wiejskich²⁴.

Podsumowanie

Bariery i ograniczenia, jakie napotykać mają małe i średnie przedsiębiorstwa, można dzielić w zależności od poziomu rozwoju, lokalizacji i skali prowadzonej działalności gospodarczej. Gradacja barier jest uzależniona od specyfiki działalności. Warunki funkcjonowania i rozwoju małych firm są jednak zdecydowanie trudniejsze na obszarach wiejskich. Oprócz barier, które dotyczą wszystkich przedsiębiorstw, czyli zarówno tych funkcjonujących w miastach, jak i na terenach wiejskich, firmy zlokalizowane na terenach wiejskich zmuszone są do pokonywania specyficznych barier charakterystycznych dla tych terenów. Do barier tych, należą przede wszystkim bariery związane z brakiem kapitału na dalszy rozwój, bariery związane ze zbytem, niedorozwój infrastruktury przestrzennej oraz brak infrastruktury instytucjonalnej.

Wysoki poziom bezrobocia, niski udział działalności pozarolniczej w strukturze zatrudnienia na obszarach wiejskich, niższy niż w miastach poziom dochodów mieszkańców wsi oraz wyższy niż w miastach odsetek osób zagrożonych ubóstwem wskazują na potrzebę wsparcia działań ułatwiających mieszkańcom, w tym kobietom, znalezienie pracy poza rolnictwem bez zmiany miejsca zamieszkania. Praca poza sektorem rolnym dostarcza bowiem rodzinom wiejskim dodatkowych dochodów, pozwala dywersyfikować źródła utrzymania, wpływa na poprawę sytuacji materialnej mieszkańców wsi.

Niezbędne jest zatem wsparcie rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, w tym aktywności kobiet, poprzez przezwyciężenie barier mających zarówno charakter zewnętrzny, jak i wewnętrzny.

²⁴J. Auleytner (red.), *Wieloaspektowa diagnoza sytuacji kobiet na rynku pracy SPO RZL 1.6(b)*, Raport końcowy, Warszawa 2007, s. 144–145.

BIBLIOGRAFIA

Wydawnictwa książkowe:

Fedyszak-Radziejowska B. *Polska wieś po wejściu do Unii Europejskiej. Nareszcie u siebie*, http://www.portalwiedzy.pan.pl/images/stories/pliki/publikacje/acad_wer_full/01_08/str.%200811_fedyszak.pdf (dostęp: 20.07.2010).

Lisowska E. (2001). *Przedsiębiorczość kobiet w Polsce na tle krajów Europy Środkowej i Wschodniej*, „Monografie i Opracowania Szkoły Głównej Handlowej”, nr 494, Oficyna SGH, Warszawa.

Niedzielski E. (2000). *Przedsiębiorczość gospodarcza i bezrobocie na obszarach wiejskich*, Wyd. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn.

Rawicka J. (2005). *Rola kobiet w aktywizacji i wielofunkcyjnym rozwoju obszarów wiejskich*, SGGW, Warszawa.

Prace zbiorowe:

Kożuch B. (2002). *Zachowania przedsiębiorcze małych firm*, w: Piasecki B. (red.): *Przedsiębiorczość i rozwój małych i średnich przedsiębiorstw w XXI wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

Sawicka J. (2000). *Psychologiczne uwarunkowania przedsiębiorczości kobiet*, w: *Aktywizacja zawodowa kobiet wiejskich poprzez rozwój drobnej przedsiębiorczości*, Fundacja „Rozwój SGGW”, Warszawa.

Sytuacja ekonomiczna polskiego rolnictwa po akcesji do Unii Europejskiej. 2009. (praca zespołowa pod kier. Zegara J. S.), IERiGŻ.

Czasopisma:

Kłodziński M. 2010. *Mikroprzedsiębiorczość na obszarach wiejskich*, „Wieś i Rolnictwo” nr 2.

Dokumenty:

Auleytner J. (red.) (2007). *Wieloaspektowa diagnoza sytuacji kobiet na rynku pracy SPO RZL 1.6 (b)*, Raport końcowy, Warszawa.

Badania fokusowe realizowane w województwie małopolskim i mazowieckim w marcu 2011 r. Fundacja Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej.

Czapiński J., Panek T. 2011. *Diagnoza społeczna 2011. Warunki i jakość życia Polaków*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa.

Charakterystyka obszarów wiejskich w 2005 roku. 2006. Główny Urząd Statystyczny w Olsztynie, Olsztyn.

Encyklopedia agrobiznesu. 1998. Fundacja Innowacja, Warszawa.

Pracujący w gospodarstwach rolnych. 2010. PSR GUS.

Projekt Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014–2020 (PROW 2014–2020). 2014. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2014.

Raport z badania, Sytuacja kobiet w rolnictwie i na obszarach wiejskich. Specyfika, standardy, parytety. (2012). MRiRW, Warszawa.

portalsamorządowy.pl http://www.fundusze_europejskie.pl/przedsiębiorcy/1,0,a,3761,jak-kobiety-rozwijaja-obszary-wiejskie.html.

STRESZCZENIE

Przedsiębiorczość na wsi postrzegana jest jako sposób na pobudzanie do działania i źródło dodatkowego dochodu, możliwość uniezależnienia się od pomocy społecznej, poprawy jakości i podniesienia poziomu życia rolników, ich rodzin, pozostałych mieszkańców wsi i wiejskich społeczności. Warunki funkcjonowania małych i średnich przedsiębiorstw na terenach wiejskich są jednak zdecydowanie trudniejsze niż na obszarach miejskich. Do głównych barier rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich zaliczyć można obowiązujące przepisy prawa, niski poziom kapitału społecznego czy utrudnienia w dostępie do kapitału. Podstawowym warunkiem rozwoju firm na obszarach wiejskich jest przezwyciężenie tych barier. Niezbędne jest zatem wsparcie mieszkańców wsi w procesie podejmowania działalności pozarolniczej. W związku z faktem, iż kobiety z obszarów wiejskich w coraz większym stopniu dążą do podjęcia pracy poza rolnictwem, rozpatrują zakładanie własnych firm, warto zastanowić się, jak zwiększać działania kobiet w tym zakresie.

SŁOWA KLUCZOWE: przedsiębiorczość kobiet, bariery przedsiębiorczości, obszary wiejskie

SUMMARY

Rural enterprises are viewed as a means of activating and an additional source of income, an opportunity of getting independent from social aid, the improvement of quality and rising the life level of farmers and their families as well as the rest of the country's inhabitants and rural community. However, the conditions of functioning of small and medium enterprises on the rural areas are definitely more difficult in comparison with urban areas. The main barriers for the development of enterprises on the rural areas include: current low regulations, the low level of the social capital and the impediment of the capital availability. The basic condition of the development of firms on the rural areas is the overcoming of these barriers. The support of country's inhabitants seems to be crucial in the process of the engagement beyond the agricultural activity. Taking into consideration the fact that women from the rural areas aim at taking up work beyond farming more and more, it is worth reflecting how to enlarge female's activity in this sphere.

KEYWORDS: female's enterprises, enterprises' barriers and rural areas